

ПРОБЛЕМА ЖАНРОВИХ МОДИФІКАЦІЙ: СУЧАСНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ

(рецензія на монографію: Бовсунівська Т. Жанрові модифікації сучасного роману / Тетяна Бовсунівська. – Харків : Діса плюс, 2015. – 368 с.)

Монографія Тетяни Бовсунівської «Жанрові модифікації сучасного роману» присвячена теоретико-літературному аспекту визначення та систематизації модифікацій новітньої епіки у світлі досвіду когнітивної жанрології і поетики. Поширене в художній практиці руйнування кордонів між жанрами як актуальну теоретико-літературну проблему відзначають дослідники з різних країн. Спроби осмислити й артикулювати моделі нових культурних патернів у проєкції на структуру сучасної прози апелюють до праць Ролана Барта, Жоржа Батая, Умберто Еко, Абраама Моля, Мішеля Фуко та інших мислителів. Пропонована авторкою концепція суголосна ідеям французького дослідника Жана-Марі Шеффера.

Монографія містить аналіз домінантних модифікацій сучасного роману. Завдяки зіставленню різних творів унаочнюється типологічна спорідненість явищ, оригінальність композиційних прийомів як формотворчих чинників і маркерів змістових домінант. Дискусійний характер самого предмета дослідження увиразнюється й набуває нових граней через висвітлення з позицій як історичної поетики й теорії роману, так і семіотичної й інтертекстуальної практики.

У рецензованій монографії переважає рецептивно-комунікативна модель класифікації жанрів через свідомість автора й читача. Сучасна художня практика демонструє перетворення тексту на художнє ціле у свідомості реципієнта, множинність, багатошаровість коментарів і розгалуження приміток до містифікованого твору. На думку Тетяни Бовсунівської, завершальною ідеологічною анаморфою певної суми жанрів у новонародженому творі є модифікація. Відповідно до цих підходів жанрова модифікація роману сприймається як простір, складений із кодів, що відсилають до різних культурних джерел. Водночас текстуальна гра не зводиться до нескінченного пошуку генези цитат, а функціонує в діалогічному просторі. Таким чином, інтертекстуальність як семіотичний простір відокремлено від конкретних вербалізованих контактів на рівні внутрішніх текстових зв'язків, тобто, за Наталею Фатеевою, увиразнюється погляд на модифікації романного жанру.

Заслуговує схвалення увага дослідниці до фреймових структур гіпертекстуального роману, фрагменти літературознавчого аналізу модифікацій українського параболічного роману Галини Пагутяк, Олега Сича, Любка Дереша, серед яких роман-притча, роман-метафора, роман-алегореза та роман-міф, зважаючи на те, що розрізнення цих історично споріднених форми параболічного тексту – завдання не надто легке (*розділи «Гіпертекстуальний роман», «Параболічний роман та його модифікації»*).

У розділі «Модифікація роману на основі нон-фікшн» Тетяна Бовсунівська враховує, що зазвичай такі модифікації роману на утворюються з захопленням кількох жанрових різновидів автодокументальної прози (щоденник, мемуари, нотатки, сповідь, есе, листування, автобіографія та біографія, коментарі та ін. документи особистої долі), тому визначити жанрову специфіку тексту складно. Модифікацію роману, утворену на таких естетичних принципах, авторка пропонує визначати за провідним засадничим жанровим патерном. Тетяна Бовсунівська говорить про такі найбільш поширені в сучасному літературному процесі модифікації роману на основі переосмислення жанрів «non-fiction»: роман-щоденник, роман-сповідь, епістолярний роман, роман-есе, автобіографічний роман, псевдоавтобіографічний роман, біографічний роман, мемуарний роман, роман-травелог та ін. Цікаво було побачити в цьому підрозділі елементи дискусії з концепціями інших дослідників літератури «non-fiction», представлені, наприклад, у таких роботах: Черкашина Т. Ю. Мемуарно-автобіографічна проза ХХ століття: українська візія : монографія / Тетяна Юріївна Черкашина. – Харків : Факт, 2014. – 378 с.; Галич О. А. Глобалізація і квазидокументальна література : монографія / О. А. Галич. – Рівне, 2015. – 200 с.

Деконструкція жанрових канонів у літературі сьогодення торкнулася передусім жанрових версій романів, «епічне мислення» яких вдало окреслив Юрій Іздрик: «(Блукаючі пастки, ризоматичні змови, омоніми, ампліфікації, коменти – оце і є твоя біографія?)». Тетяна Бовсунівська, зокрема, майстерно інтерпретує твір «АМ™: Як досягти безсмертя в домашніх умовах?», означений самим автором як «традиційний роман у новелах, а водночас – літературний ребус, друкований кубик-рубіка, словесна гра, інтелектуальний ендшпіль і просто доміно». Авторка монографії аналізує зразки формульної літератури, розглядаючи жанрові матриці детективу, фентезі, текстів нелінійного письма, разом із тим зауважує, що читач втопився від галасливої постмодерністської еклектики, ризоматичних схем та образів-симулякрів, і потягнувся до її альтернативи, до ще не втраченої традиції – поезики сакральної. Її яскраві ознаки знаходимо, наприклад, у текстах «Євангеліє від Пілата» Еріка-Еммануеля Шмітта, «Євангеліє від Ісуса» Жозе Сарамаго, «Хижа» Пола Янга та ін. «Шляхи небесні» Іван Шмельов сам визначив як «духовний роман» (розділ «Духовний роман: принципи жанрової ідентифікації та провідні модифікації»).

Сучасні письменники свідомо нівелюють традиційне поняття роману, змішуючи стилістичні домінанти прози, поезії та драми; читач стає співучасником своєрідної гри між текстами, кожен із яких претендує на достовірність і націлений на пошук меж між реальністю й ілюзією. Розділі «Філософський роман у модифікаціях ХХІ століття» присвячено філософській меніпеї, яка представлена відомим твором Мішеля Уельбека «Світ як супермаркет».

Формуванню змішаного патерну політичного і колоніального романів представлено розділ «Постколоніальний роман східноєвропейської моделі», де дослідниця розглядає твір Мілана Кундери «Невідання».

Зосереджується Тетяна Бовсунівська і на особливому типі внутрішніх текстових зв'язків у художньому творі, заснованих на взаємозв'язках мови різних видів мистецтв (*розділ «Роман-екфразис: генеза, дефініції та модифікації жанру»*). У роботі доведено, що інтермедіальність постає не тільки як спосіб організації мистецького тексту, але й як методологія вивчення окремого художнього твору, художньої культури загалом і специфічної модифікації – романів-екфразисів: «Прага. Містичні замальовки» ірландського автора Джона Бенвілла, «Стамбул місто спогадів» турецького письменника Орхана Памука, «Ермо» російського романіста Юрія Буйди та «Пушкінський дім» Андрія Битова, «Кохання в стилі бароко» українського письменника Володимира Даниленка.

Наукові ідеї й теоретичні положення, які пропонує Тетяна Бовсунівська, залишають простір для подальших досліджень. Хотілося би детальніше дізнатися про погляди авторки на жанрові модифікації творів альтернативної історії та географії, адже твердження про нове прочитання, реінтерпретацію історичних подій, міфологізацію минулого в масовій свідомості, спроби переписування або творення альтернативної історії впродовж останніх років залишаються предметом дискусій учених із різних країн, галузей знань і є виявом загального стану сучасної гуманітаристики. Монографія цікава широкому колу допитливих читачів і інспірує множинність подальших інтерпретацій та конструктивних міркувань.

Олена Бровко,
Київський університет імені Бориса Грінченка

Рецензія надійшла до редакції 25. 06.2017
Прийнято до публікації 27.06.2017